

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11517966>

ZAX QOCHIRISH TARMOQLARINI TA'MIRLASH VA QURISHDA GEODEZIK ISHLAR

G'ofirov Muzaffar Jumayevich

Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti katta o'qituvchisi

muzaffargofirov@gmail.com

Eshdavlatov O'ralbek Shavkat o'g'li

Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti talabasi

eshdavlatovo'ralbek@gmail.com

Annotatsiya: Qishloq xo'jaligida ekinlardan sifatli hosil olishning muhim omillaridan biri bu yer va suv resurslaridan unumli foydalanish hisoblanadi, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshi holatda saqlash Respublikamiz qishloq xo'jaligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: meliorativ holat, geodeziya, syomka, loyiha, meliorativ inshootlar, kollektor-drenaj, kollektor-tarmoqlar, geodezik asboblari.

Аннотация: Одним из важных факторов получения качественного урожая от сельскохозяйственных культур в сельском хозяйстве является эффективное использование земельных и водных ресурсов, поддержание мелиоративного состояния орошаемых земель в хорошем состоянии имеет большое значение для сельского хозяйства нашей Республики.

Ключевые слова: мелиоративное состояние, геодезия, съёмка, проект, мелиоративные сооружения, коллекторно-дренажные, коллекторно-сети, геодезические инструменты.

Abstract: One of the important factors in obtaining a high-quality harvest from agricultural crops in agriculture is the efficient use of land and water resources; maintaining the reclamation state of irrigated lands in good condition is of great importance for the agriculture of our Republic.

Keywords: reclamation condition, geodesy, survey, project, reclamation structures, collector-drainage, collector-networks, geodetic tools.

KIRISH. Sugʻoriladigan yerlarning meliorativ holatini tubdan yaxshilashga qaratilgan melioratsiya tizimlarini rekonstruksiya qilish, taʼmirlash va tiklash tadbirlarni amalga oshirish maqsadida koʻpgina Davlat dasturi ishlab chiqildi va ular bosqichma-bosqich amalga oshirilib kelinmoqda.

Keyingi yillarda geodeziya sohasiida zamonaviy avtomatlashgan geodezik asboblardan va texnologiyalarni jadal kirib kelishi meliorativ inshootlarni loyihalash, qayta tiklash va qurishda amalga oshiriladigan topografik geodezik oʻlchash ishlarini tez va qisqa vaqt mobaynida bajarish, oʻlchash natijalarini maxsus dasturli taʼminotlar yordamida kompyuterda ishlab chiqish, hamda grafiklar orqali plan va kartografik maʼlumotlarni tayyorlash, shuningdek mehnat samaradorligini oshirishga jarayoniga keng miqyosda sababchi boʻldi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI.

Mamlakatimizdagi mavjud kollektor-tarmoqlarni qayta qurish va yangilarini barpo qilish boʻyicha juda katta hajmda ishlarni amalga oshirish koʻzda tutilgan. Bunday hajmdagi ishlarni davlat tomonidan belgilangan rejalariga binoan oʻz vaqtida va sifatli bajarilishi koʻp jihatdan kollektor-drenaj tarmoqlarni loyihalash va qayta qurishni geodezik taʼminotiga bogʻliq boʻladi, chunki, anʼanaviy geodezik asboblardan va metodlardan bilan bajariladigan ishlar juda koʻp mehnat va uzoq vaqt talab qiladi. Shu bois, mazkur ishda koʻrib chiqilgan kollektor-drenaj tarmoqlarni qayta qurishda geodezik taʼminotini zamonaviy geodezik asbob va texnologiyalarda foydalanib yuqori aniqlikda va eng muhimi tez fursatda amalga oshirish maʼlum darajada bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi ekanligini taqozo etadi.

NATIJALAR. Kollektorlar zax qochiriladigan maydonlardagi ortiqcha suvni yoʻqotish va tuproqdagi suv havoning rejimini kerakli muhitini yaratishni taʼminlab beradigan suv inshooti va qurilish majmuasi hisoblanadi. Suv miqdori va ortiqcha namliklarga ega va botqoqli yerlarni suvini qochirish uchun ochiq zovur quritish tarmoqlari yoki yopiq drenaj tizimlardan foydalanadi. Mana shu tizimlardan foydalanish maqsadi va suv oqimini yoʻnaltirish orqali yer osti suvlari sathini pasaytirib turishdan iborat.

Zax qochirish tarmoqlarini qurish va qayta taʼmirlash uchun dastlabki maʼlumotlar qatoriga quyidagilar kiradi:

- relyef kesim balandligi 0,25 yoki 0,5 metr boʻlgan zax qochirish maydonining 1: 5000 masshtabdagi topografik plani;
- maydonning suv bilan taʼminlanish turi;
- zax qochiriladigan yerlar miqdori;

- zaxi qochiriladigan yerlaridan qay darajada foydalanish rejasi;
tavsiya etiladigan yomg'irli sug'orish mashinasining turi.

MUHOKAMA. Meliorativ tizimlar bo'lmish kollektor tarmoqlarini sifatli va chiroyli hamda ko'p vaqt saqlanadigan qilib loyihalash va qurish yetarli aniqlikda relyef va konturli nuqtalarning planli o'rni tasvirlangan topografik plan va kartalarda amalga oshiriladi. Loyihalashda qo'llanilayotgan planning yetarli bo'lmagan aniqligi meliorativ tizimlarini qurishda yaroqsiz holatlarga keltirilishi mumkin. Bu esa quyidagi ishlarni yuzaga kelishiga olib keladi. Kollektor drenajlarini yuvilib ketishi yoki loyqalanishiga olib keladi.

Zax qochirish tizimlarini loyihalash va qurishda quyidagi injenerlik-geodezik qidiruv ishlari amalga oshiriladi:

- oldingi yillarda bajarilgan injenerlik-qidiruv materiallari, topografik-geodezik, kartografik, aerosyomka va boshqa materiallar va ma'lumotlari to'plash va ularga ishlov berish;
- planli balandlik syomkasi geodezik tarmoqlarini yaratish;
- 1:10000, 1:5000 masshtablarda topografik syomkalarini bajarish;
- loyihani joyga ko'chirish;
- dala trassalash;
- davlat geodezik tarmoq punktlarini joyda tekshirish va kerak bo'lgan hollarda uni zichlash ishlari amalga oshirish;
- topografik karta va planlardagi tafsilotlar, joy relyef keyingi vaqtlardagi holatiga muvofiq kelmagan paytlarda ularni yangilash;
- daryolar va suv havzalari chuqurliklarini o'lchab chiqish, tadqiq qilinayotgan uchastkalarida bo'ylama profilini tuzish hamda o'lchash stvorlari bo'yicha ko'ndalang profillar tuzish uchun oqar suvlar sirtini nivelirlash va boshqalar.

Meliorativ inshootlarni kameral trassalash variantlarini 1:25000 masshtabdagi topografik kartalar va aerofotosuratlar yoki 1:10000 masshtabdagi planlar bo'yicha kosmik fotosyomka materiallarida foydalanib amalga oshirilishi lozim. Murakkab (to'siqli) va etalon uchastkalarida 1:5000, 1:2000 masshtablarda topografik syomka bajarilishi kerak. Past-baland, tog'li va tog' oldi hududlarda syomkani 1:2000, 1:1000 masshtablarda bajarishga ruxsat beriladi

XULOSA. Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, yerlarning meliorativ sharoitlarini yaxshilash texnika va texnologiyalarini ishlab chiqishda har bir hududning tabiiy va xo'jalik sharoitlarini, ayniqsa gidrogeologik, tuproq va meliorativ sharoitlarini chuqur tahlil etish talab etiladi.

Meliorativ ishlarga muxtoj yerlarda quyidagi geodezik ishlar olib borilishi lozim:

1. Meliorativ qurilish hududida planiy va balandlik geodezik asoslashni barpo etish;
2. Topografik syomkani bajarish;
3. Profillarni tuzish;
4. Massiv hududidagi zax qochirish tarmoklari syomka qilish va ular sathini nivelirlash;
5. Sugʻorish va zax qochirish tarmoqlari elementlarini rejalash, inshootlarni trassalash va loyihalash;
6. Inshootlarni qurishda va foydalanish jarayonida ular holatini geodezik oʻlchashlar orqali nazorat qilish zarur deb bilaman.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. F.M.Raximboyev, M.Xamidov. Qishloq xoʻjalik melioratsiyasi. T. "Oʻzbekiston", 1996.
2. Gʻofirov M.J., "Geodeziya", Darslik, Qarshi "Intellect" nashriyoti, 2023 y.
3. Gʻofirov Muzaffar Jumayevich, & Nabixonov Shukrullo Alisher oʻgʻli. (2023). KARTOGRAFIK TASVIRLASH USULLARI ORQALI MAVZULI XARITALARNI YARATISHDA GEOAXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH. (QASHQADARYO VILOYATI QAMASHI TUMANI UMUMTAʼLIM MUASSASALARI MISOLIDA). RESEARCH AND EDUCATION, 2(2), 166–173. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7693396>
4. Gʻofirov Muzaffar Jumayevich, & Ulasheva Muxayyo Yusuf qizi. (2023). YER RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH JARAYONIDA VUJUDGA KELGAN MUAMMOLAR. RESEARCH AND EDUCATION, 2(2), 174–178. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7693408>
5. Gʻofirov, M. J. (2023). LAZERLI YER TEKISLAGICHLAR SUV SARFINI IQTISOD QILISH VA HOSILDORLIKNI OSHIRISHGA YORDAM BERADI. RESEARCH AND EDUCATION, 2(11), 218–222. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10397394>
6. Jumayevich, G. M. (2022). Requirements for General Vocational Training of Engineering Students. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 556–558. Retrieved from <https://emjms.academicjournal.io/index.php/emjms/article/view/134>